
Jakub Češka: Tváří v tvář disciplinaci subjekt nemá šanci

Rozhovor s [Jakubem Češkou](#) o tvorbě Milana Kundery vedla Alexandra Brocková.

Milan Kundera zemřel ve svých 94 letech 11. července 2023 v Paříži. S hlubokou lítostí a upřímnou vděčností vzpomínáme.

Následující rozhovor vznikl v prvních dnech prázdnin 3. 7. 2023.

Docent [Jakub Češka](#) je odborník na literární dílo Milana Kundery a Bohumila Hrabala. Zaměřuje se na interpretaci prózy, francouzskou naratologii, teorii fikčních světů nebo sémiotickou esejistiku Rolanda Barthesa. Je vyučujícím na [FHS UK](#) a garantem magisterského programu [Elektronická kultura a sémiotika](#) tamtéž.

Rozhovory s doc. Jakubem Češkou v médiích:

- [Spisovatel Jakub Češka o Milanu Kunderovi. Rozhovor na CNN Prima News](#)
- [Je to světový spisovatel! Vzpomínka na osobnost a dílo Milana Kundery. Rozhovor na ČRo Vltava](#)
- [Milan Kundera. Šest literárních expertů říká, co znamená pro mladou generaci. Podcast na Seznam Zprávy](#)
- [Jakub Češka: Neexistuje nikdo, kdo by mohl na Kunderu navázat. Rozhovor v Právu](#)
- [Prizmatem pupíku: Autor knih o Milanu Kunderovi Jakub Češka o setkávání s veličánovým dílem i s ním samým. Rozhovor pro Reflex](#)

Na konci loňského roku Vám vyšla obsáhlá monografie *Za poetikou Milana Kundery* (Host, 2022). Zohledňujete celé autorovo dílo, včetně jeho rané tvorby, poezie a esejistiky. To nebývá zvykem?

Obvyklé to nebývá. Většina interpretů Kunderovu ranou tvorbu (esejistikou, básně a divadelní hru *Majitelé klíčů*) přehlíží. Důvody, které k tomu vedou, jsou rozdílné. Přesto ale můžeme zmínit jeden hlavní, který spočívá v určitém sebezpojetí autora. Milan Kundera totiž do své tvorby počítá pouze ta díla, která považuje za zralá a umělecky zdařilá. Jako příklad poměrně rozsáhlého bilančního ohlédnutí doporučuji Poznámku autora k vydání románu *Žert* v nakladatelství Atlantis (datována je lednem 1990). Milan Kundera svoji tvorbu dělí na dvě části. O rané tvorbě říká, že je nevyzrálá a že v ní ještě plně nerealizoval svůj umělecký záměr. Za přelomovou považuje povídku *Já truchlivý bůh*, kterou napsal roku 1958. Zde bychom mohli zahlédnout zárodek budoucího přerodu básníka v romanopisce. Mnoho interpretů autorovu volbu respektuje a neodvažují se (až na ojedinělé výjimky) ve svých interpretacích vykročit za autorský kánon. Proto je také většina studií a monografických pojednání věnována především románové a pozdější esejistické tvorbě, která začíná knihou *L'Art du roman (Umění románu)*, vyšla roku 1986 ve Francii). Ze své dramatické tvorby do svého literárního odkazu zahrnul hru *Jakub a jeho pán*, což je variace na slavný Diderotův román, mnohem později též hru *Ptákovina*, která vyšla roku 2015 knižně. Ranou tvorbu, básnickou, zejména sbírky *Člověk zahrada širá* (1953) a *Monology*, které vyšly hned několikrát (1957, 1964, 1965, 1969), do svého díla nepočítá.

Jakub Češka: Za poetikou Milana Kundery

Jelikož Milan Kundera klade důraz zejména na svoji románovou tvorbu a sám sebe chápe jako romanopisce, nedovoluje svoji básnickou tvorbu překládat do francouzštiny, a tedy ani do dalších jazyků. Proto k ní mají přístup kromě českých čtenářů pouze zahraniční bohémisté, nikoli běžní čtenáři. V zahraničí je o Kunderově rané tvorbě mizivě povědomí. Mimo okruh českých čtenářů snadno vznikne dojem, že Kunderovo dílo začíná po povídkovém souboru *Směšné lásky* až prvním románem *Žert*. Nerovnováha mezi zohledňováním rané a pozdější románové tvorby je tudíž značná. Osudem Kunderovy rané tvorby bylo dále to, že byla českými interprety čtena v dobovém historickém a politickém kontextu. Tím pádem bylo odhlíženo od autorské poetiky, nebo od krystalizace svébytného uměleckého jazyka. Přitom v básních je přítomen specifický estetický zřetel, dobový kontext a politický ohled jsou dle mého soudu až druhotné.

Tím se dostáváme k tématu eseje O smysl rané tvorby Milana Kundery, který Vám nedávno vyšel v časopisu Bohemica Olomucensia. Poukazujete na některé básnické motivy, které v románové tvorbě Milan Kundera potom rozpracoval.

Ono je vůbec otázkou, proč neexistuje Kunderova poezie v jiných jazycích. Když se podíváme na první francouzské vydání románu *Žert* (vychází v srpnu 1968), na záložce najdeme, že je autorem básnických sbírek *Člověk zahrada širá*, jsou tam uvedeny i *Monology* atd. Rozumíte, když autor vydá první román, je předobrazem jeho tvorby tvorba předchozí, tedy poezie, esejistika, divadelní hry. Předobraz autora, který vydá sedmý, osmý román, je už jiný – může odkazovat na předchozí romány. Milan Kundera žije se svojí ženou od roku 1975 ve Francii, kde nejprve působil jako hostující profesor srovnávací literatury na Univerzitě v Rennes. To, že jeho poezie nebyla přeložena, mohlo být dáno také tím, že do Francie přichází už jako romanopisec (v té době má napsány tři romány, vydány dva), otevírá se před ním především perspektiva jeho románové tvorby. Za zmínku stojí také to, jak se ve Francii postupně rodí jeho literární životopis – nejprve je to autor *Žertu*, který měl ve Francii obrovský úspěch. V druhém románu *Život je jinde*, který má ve francouzštině světovou premiéru roku 1973, mizí ze záložky odkazy na předchozí básnickou, esejistickou a dramatickou tvorbu. Důraz je kladen na předchozí román *Žert* s Aragonovou předmluvou, v níž román označil za mistrovské dílo, dále na to, že Milan Kundera přednášel na FAMU, kde vyučoval režiséry české nové vlny (jmenován je Miloš Forman). Za tento román získá ocenění *Prix Médicis étranger*, které je udělováno za nejvýznamnější román přeložený do francouzštiny.

Jakub Češka: O smysl rané tvorby Milana Kundery

Je otázkou, proč je autorův postoj k vlastní poezii tak vyhrcočený. V polemikách někteří kritici spekulují, zda Kundera neskrývá svoji ranou tvorbu z nějakých záhadných důvodů. Podle mého soudu jde o snahu vyhnout se možnému nedorozumění, aby totiž dobový kontext nepřevážil nad estetickým zřetelem Kunderovy rané tvorby.

Ve zmíněném eseji se zabýváte hlavně básní *Láska a život*. Mezi opakujícími se motivy, které jsou už zde přítomny, jsou například témata: akceptace a zavržení, určení druhým, bytostné míjení nebo kompenzace společenského znevážení v privátní sféře.

Shrnula jste to přesně. Zde je vidět, že autor ve své rané tvorbě utváří základní trajektorie své budoucí tvorby. Například v básni *Láska a život* je specifickým způsobem popsáno vyloučení ze strany, jeho období najdeme později detailněji zpracovanou v románu *Žert*. Jak v básni, tak i v pozdějším románu je klíčové téma zavržení: vidět někoho, jak mne přehlíží, jak odvrací oči stranou, jak mě zcela ignoruje. Při disciplinárním řízení nemá subjekt žádnou možnost obhájit se či získat pro svůj „žert“ pochopení. Zde můžeme vidět posun od básně k románu, neboť Ludvík v *Žertu* již mechanismus umlčování chápe a komentuje, zatímco aktér básně jej pouze zažívá. Zpoza tohoto tématu se otevírá obecnější téma disciplinace.

Disciplinace, i jako destruktivní síla pro kulturu, je důležitým tématem pro Kunderovo dílo celkově.

Cenzura zpozdí vydání románu *Žert* více než o rok. Kundera totiž není ochoten ustoupit a provést v románu určité změny. Cenzura nakonec „změkne“ a román vyjde v původní podobě na jaře roku 1967. V projevu na IV. Sjezdu svazu československých spisovatelů v červnu 1967 mluví také o určitých projevech kulturního barbarství.

Mluví také o vandalismu.

V právě zmíněném projevu (nedávno vyšel pod názvem *Nesamozřejmost národa* společně s titulním esejem *Unesený Západ* v nakladatelství Atlantis) zmiňuje film *Sedmikrásky* (1966) od Věry Chytilové jako ztvárnění mentální a kulturní omezenosti na příkladu těch „nádherně odporných holčiček, suverénně spokojených s vlastní roztomilou omezeností a vesele ničících všechno, co přesahovalo jejich obzor“ (s. 18). To je pro něj metafora dobového kulturního vandalismu. V této perspektivě můžeme snáze pochopit základní argumentační osnovu slavnějšího eseje *Unesený Západ*. Onen „únos Západu“ se pak děje ze dvou stran, na jedné straně jde o lhotejnost ze strany Západu vůči kulturnímu zakotvení národní identity a na druhé straně o kulturní barbarství z pozice ruského impéria. Srpnová invaze roku 1968 je brutální odpovědí na kulturní emancipaci.

Podobný disciplinační charakter má pro Kunderu i angažovanost, jež podle něj vlastně také znesvobozuje.

Dnes je angažovanost módní. Z toho by na Kunderu patrně šel strach. Podle Kundery by literatura neměla mít dopředu daný politický program, ani nějaké angažmá, dokonce ani ideje, které by měla ztvárňovat. V projevu *Román a Evropa* říká, že romanopisec čerpá svou moudrost z hluboké studny minulosti, ze spletité románové tradice, a je tudíž o něco méně moudrý než jeho romány. Oproti tomu spisovatel, který je chytřejší než jeho romány, by měl změnit povolání.

Zmínil jste vydání eseje *Unesený Západ*, který vychází kompletně vůbec poprvé v překladu Anny Kareninové. Při té příležitosti jste se účastnil diskuze ve Francouzském institutu společně s paní překladatelkou a s politologem Jacquesem Rupnikem. Jeden ze způsobů interpretace tohoto eseje jej chápe jako geopolitickou úvahu, souhlasíte s tím?

Odpověď na tuto otázku není jednoduchá, i když bychom mohli hájit provokativní tezi, že o geopolitickou úvahu v první řadě nejde. Tento esej má dvě ohniska sdělení: na jedné straně potlačování svobodných kulturních projevů, které vyústily v revolty ve střední Evropě, na straně druhé jisté pozapomínání Západu na fundamentální roli svého kulturního dědictví. I v tomto eseji je pro Milana Kunderu prvořadá starost o specifické kulturní a křesťanské dědictví. Otázky, které klade Milan Kundera, překračují horizont geopolitické úvahy. Omyl Západu podle něj spočíval tehdy v tom, že „si totiž lidé zvykli myslet tak, že tehdy nešlo ani o Maďarsko, ani o Evropu, ale o politický režim.“ (s. 27) Otázka evropanství je pro Milana Kunderu zásadnější než otázka politického režimu.

Milan Kundera: *Unesený Západ*

Speciální večer: *Unesený Západ* Milana Kundery, v českém překladu Anny Kareninové (diskuze ve Francouzském institutu)

U výroku ředitele maďarské tiskové agentury „Zemřeme za Maďarsko a za Evropu“, se Kundera ptá – znamená to, že ruská armáda překročí hranice Maďarska? Neznamená. Vzkaz je jiný. Na eseji je příznačné, že Kundera ani nezmiňuje politické dohody, které vedly k poválečnému uspořádání Evropy. Esej není v první řadě historickou reflexí, stejně jako v románech nedomnuje historická reflexe, nýbrž úvaha nad specifickým literárním nebo kulturním fenoménem doby.

Esej vyšel v několika světových periodikách, podílel se tímto textem Milan Kundera na recepci a vyzdvihnutí pojmu střední Evropy? Charakterizuje ji například takto: složitá část Evropy, která je zeměpisně uprostřed, kulturně na Západě, politicky na Východě.

Milan Kundera svým esejem vzbudil zájem o tematiku střední Evropy. Jednoduše řekl, že patříme kulturně na Západ a politicky na Východ, a proto mluví o uneseném Západu. Pro Brňana nebo spisovatele z Československa je to ponižující, když je označen za spisovatele z Východní Evropy. Esej představuje též sebedefiniční gesto, kterým obrací pozornost k tragédiím národů střední Evropy.

Miloslava Slavičková, romanistka, bohemistka, mimo jiné též autorka monografie o Bohumilu Hrabalovi, která žila v emigraci ve Švédsku, mi před pár lety říkala, že pro ni bylo velké zadostiučinění, když tehdy esej *Unesený Západ* vyšel. To proto, že konečně někdo řekl lidem na Západě, že oni nejsou z Východní Evropy, že jsou Středoevropani. Pro Kunderu má esej ještě další souvislosti. V dokumentu Miloslava Šmídmažera (*Milan Kundera: Od Žertu k Bezvýznamnosti*, 2021) doporučuji Kunderovu reflexi nad odebráním českého občanství roku 1979. Přisuzuje je jistému paradoxu, neboť v

Čechách bylo vše řízeno a manipulováno Rusy. Kundera to chápal tak, že jej občanství zbavili Rusové, tedy že Rus řekl: ty už nejsi Čech. To je na tom to nejvíce pobuřující. Esej *Unesený Západ* je tudíž také specifickým způsobem ohrazení se, které lze chápat zároveň také jako připomenutí tragédie středoevropských států, které za poválečné uspořádání draze zaplatily.

Můžete prosím krátce něco říct o současné recepci dvou nově vydaných esejů?

Esej *Nesamozřejmost národa* společně s *Uneseným Západem* (*Un Occident kidnappé: Ou la tragédie de l'Europe centrale*) vyšla poprvé knižně francouzsky na podzim roku 2021 (do francouzštiny byla *Nesamozřejmost národa* přeložena vůbec poprvé), tedy pět měsíců před ruskou invazí na Ukrajinu. I v Itálii vyšly obě eseje (*Un Occidente prigioniero*) roku 2022 nedlouho po invazi. Claudio Poeta, lingvista, bohemista, editor díla Bohumila Hrabala, mi tehdy říkal, že v Itálii to dokonce mnoho lidí chápalo jako současné Kunderovo stanovisko. Takže tento esej má zvláštní dynamiku a vynáší do popředí zájmu i jistý rys nedorozumění, když bývá chápán jako komentář k současnému dění, třebaže vyšel před čtyřiceti lety.

Letos to vyšlo ve stejné formě i v češtině, může to tento dojem vytvářet i u nás.

To je pravda. Ale ten esej samotný už jednou do češtiny přeložen byl pod názvem *Únos Západu*. Jenomže byl pořízen podle překladu anglického. Pro ten byl text revidován, krácen a jinak upravován podle toho, co zajímalo amerického čtenáře. První přímý překlad z francouzského originálu do češtiny tedy vyšel až letos v dubnu v nakladatelství Atlantis v překladu Anny Kareninové.

Chci se zeptat, chystáte i letos něco ohledně Kunderova díla?

K *Unesenému Západu* (a k eseji *Nesamozřejmost národa*, který je s *Únosem* komplementární) jsem přislíbil napsat stať. Přestavím v ní základní argumentační linii společně se specifickou souvislostí s dílem Milana Kundery. Též zamýšlím upozornit na zvláštní povahu literární přesvědčivosti eseje, který svou literární sugescí vytváří určité *děj? vu*. Zde chápáno jako dojem, když čteme z minulosti něco, co rozpoznáme teprve v konturách přítomnosti. Takto funguje mistrné literární dílo a literární esej.

Obě citace jsou z:

KUNDERA, Milan. *Unesený Západ*. Překlad Anna Kareninová. Vydání tohoto souboru první. V Brně: Atlantis, 2023. 68 stran. ISBN 978-80-7108-380-1.

17. 7. 2023